

УДК 343 (477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.2.70>

ЗАВІДОМО НЕПРАВДИВЕ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА БОРОТЬБА ТА АНАЛІЗ СУЧАСНОГО ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Сийплові М.В.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права
та правоохоронної діяльності
Ужгородського національного університету
ORCID: 0000-0001-6131-9179*

Сийплові М.В. Завідомо неправдиве повідомленням про вчинення кримінального правопорушення: кримінально-правова боротьба та аналіз сучасного зарубіжного досвіду.

Стаття присвячена комплексному порівняльно-правовому дослідженню завідомо неправдивого повідомлення про вчинення кримінального правопорушення за ст. 383 КК України у державах романо-германської (континентальної) правової сім'ї (Франція, ФРН та низка інших європейських держав), англо-американської правової сім'ї (США, Австралія), а також у законодавстві колишніх республік СРСР, з метою створення оптимальних орієнтирів для удосконалення українського законодавства.

Акцент зроблено на аналізі законодавчих конструкцій складу завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину, визначенні його об'єкта, об'єктивних та суб'єктивних ознак, а також специфіки суб'єкта у різних юрисдикціях. Продемонстровано, що в законодавстві держав континентальної правової традиції кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину регламентовано досить вдало. У переважній більшості кримінальних кодексів країн Європи це діяння визнається як «неправдиве звинувачення» або «неправдива підозра» (ФРН, Австрія, Норвегія, Фінляндія).

У Кримінальному кодексі Франції найбільш вдало регламентовані ознаки завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину. Діяння у цій нормі формулюється як звинувачення, здійснене у будь-який спосіб і спрямоване проти певної особи, у діянні, здатному спричинити судові, адміністративні чи дисциплінарні санкції, якщо обвинувачеві відомо, що звинувачення повністю чи частково неправильне. Безперечною перевагою даної норми є наявність вичерпного переліку адресатів неправдивого звинувачення – це судовий, адміністративний чи судовий поліцейський співробітник, або орган, що має повноваження діяти на його підставі або передавати його компетентному органу, або ієрархічному начальству чи роботодавцю особи, щодо якої зроблено донос. У КК Німеччини схожа аргументація щодо переліку адресатів неправдивого звинувачення.

На відміну від норм більшості КК Європейських держав КК Норвегії до об'єктивної сторони неправдивого звинувачення входить не лише повідомлення неправдивої інформації про факт скоєння злочину, а й фальсифікація чи знищення доказів, що свідчать про невинуватість конкретної особи.

У Сполучених Штатах Америки відсутній федеральний кримінальний кодекс. Кожен штат має своє кодифіковане кримінальне законодавство, яке відрізняється одне від одного. Водночас у США прийнято Зразковий кримінальний кодекс, що є модельним нормативно-правовим актом для кримінального законодавства для всіх штатів, і який суттєво впливає на побудову систем Особливої частини кримінальних кодексів цієї федеративної держави. Зразковий КК США містить кілька статей, що передбачають відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину.

Проведений аналіз законодавства колишніх республік СРСР засвідчує, що воно суттєво поступається європейському та американському законодавству у частині детального та розгорнутого опису ознак складу завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину у правових нормах.

Встановлено, що для України найбільш ефективним є поєднання чіткої нормативної конструкції складу завідомо неправдивого повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, узгодженої з міжнародними актами, з одночасним забезпеченням реальної дієвості заборони.

На підставі вивченого зарубіжного досвіду сформульовано висновок про криміналізацію самообмови та встановлення підвищеної відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення щодо представників влади.

Ключові слова: завідомо неправдиве повідомлення, кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, романо-германська правова сім'я, англо-американська правова сім'я, самообмова, об'єкт, суб'єкт, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона.

Syiploki M.V. Knowingly false report of a criminal offense: criminal legal struggle and analysis of modern foreign experience.

The article is devoted to a comprehensive comparative legal study of knowingly false report of a criminal offense under Art. 383 of the Criminal Code of Ukraine in the states of the Romano-Germanic (continental) legal family (France, Germany and a number of other European states), the Anglo-American legal family (USA, Australia), as well as in the legislation of the former republics of the USSR, in order to create optimal guidelines for improving Ukrainian legislation.

The emphasis is on the analysis of the legislative structures of the composition of a knowingly false report of a crime, determining its object, objective and subjective signs, as well as the specifics of the subject in different jurisdictions. It has been demonstrated that in the legislation of the states of the continental legal tradition, criminal liability for knowingly false reporting of a crime is regulated quite successfully. In the vast majority of criminal codes of European countries, this act is recognized as a "false accusation" or "false suspicion" (Germany, Austria, Norway, Finland).

The signs of knowingly false reporting of a crime are most successfully regulated in the French Criminal Code. The act in this norm is formulated as an accusation made in any way and directed against a specific person, in an act capable of causing judicial, administrative or disciplinary sanctions, if the accuser knows that the accusation is completely or partially false. The undoubted advantage of this rule is the presence of an exhaustive list of addressees of a false accusation - this is a judicial, administrative or judicial police officer, or a body authorized to act on its basis or to transfer it to a competent authority, or to the hierarchical superiors or employer of the person against whom the denunciation was made. The German Criminal Code has a similar argumentation regarding the list of addressees of a false accusation.

Unlike the norms of the Criminal Codes of most European countries, the Norwegian Criminal Code includes the objective side of a false accusation not only the reporting of false information about the fact of committing a crime, but also the falsification or destruction of evidence indicating the innocence of a specific person.

The United States of America does not have a federal criminal code. Each state has its own codified criminal legislation, which differs from each other. At the same time, the Model Criminal Code was adopted in the USA, which is a model regulatory legal act for criminal legislation for all states, and which significantly affects the construction of the systems of the Special Part of the Criminal Codes of this federal state. The Model Criminal Code of the USA contains several articles that provide for liability for knowingly false reporting of a crime.

The analysis of the legislation of the former republics of the USSR shows that it is significantly inferior to European and American legislation in terms of a detailed and extensive description of the features of the composition of a knowingly false reporting of a crime in legal norms.

It has been established that for Ukraine the most effective is the combination of a clear regulatory construction of the composition of a knowingly false reporting of a criminal offense, consistent with international acts, while ensuring the real effectiveness of the prohibition.

Based on the studied foreign experience, a conclusion was formulated on the criminalization of self-disclosure and the establishment of increased liability for knowingly false reporting of a criminal offense against government officials.

Key words: knowingly false reporting, criminal offense, criminal liability, Romano-Germanic legal family, Anglo-American legal family, self-disclosure, object, subject, objective side, subjective side.

Постановка проблеми. Правоохоронні органи, що здійснюють боротьбу зі злочинністю в Україні, маючи своїм завданням своєчасне реагування та прийняття законних і обґрунтованих рішень за кожним повідомленням про вчинення кримінального правопорушення, повинні забезпечувати притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності та не допускати необґрунтованого засудження невинних осіб. Вочевидь, виконання цього завдання значно ускладнюється, коли людські, матеріальні та інші ресурси цих органів витрачаються на розслідування кримінальних проваджень, розпочатих за завідомо неправдивими повідомленнями про вчинення кримінальних правопорушень. Водночас це завдає шкоди й інтересам окремих громадян, які вимушені витратити свій час на дачу показань, участь у слідчих (розшукових) діях, не кажучи вже про ті випадки, коли це призводить до обвинувачення особи в учиненні тих кримінальних правопорушень, яких вона насправді не вчиняла, обрання щодо неї запобіжного заходу та настання інших негативних на-

слідків. За таких обставин у суспільстві виникає недовіра до правоохоронних та судових органів, втрачається віра населення у принципи законності та справедливості тощо. При цьому виникає необхідність дотримання принципу процесуальної економії, своєчасності та швидкості розслідування кримінальних правопорушень.

Варто зазначити, що завідомо неправдиві повідомлення про вчинення кримінальних правопорушень є досить поширеним явищем, причому переважають випадки, коли заявник у такий спосіб намагається використати можливості органів досудового розслідування, прокуратури та суду з корисливих чи інших низьких спонукань, зокрема, для звільнення від обов'язку відшкодування шкоди, отримання страхових виплат, приховування вчиненого кримінального правопорушення, іншого правопорушення чи аморального поступку тощо.

Тому вдосконалення вітчизняної правової норми, що передбачає відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, і навіть для найповнішої кримінально-правової характеристики даного правопорушення велике значення матиме аналіз сучасного зарубіжного законодавства у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти інституту завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину за ст. 383 КК України були досліджені в працях В.І. Борисова, А.С. Беніцького, В.І. Тютюгіна, Ю.В. Александрова, А.Г. Мартіросяна, С.С. Мірошніченка, Л.М. Палюх, М.В. Шепітька та ін. Ці науковці, в основному, були зосереджені на загальній характеристиці злочинів проти правосуддя, або окремих із цих злочинів, зокрема, у наукових працях. У цьому контексті особливо слід відзначити дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук Ю.В. Калініченко на тему «Кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину» (Харків, 2018). Однак питання, що стосуються аналізу окремих складів злочинів проти правосуддя в зарубіжних країнах, у тому числі й завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину, не отримали завершеного наукового дослідження. Незважаючи на те, що в рамках даної наукової роботи не ставиться за мету всебічне і повне дослідження зазначеної проблематики, автору хотілося б проаналізувати і виділити значні особливості складу аналогічного злочину в законодавстві ряду зарубіжних держав з метою виявлення переваг та недоліків правового регулювання відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення за кордоном і національним законодавством.

Метою нашого дослідження є аналіз сучасного зарубіжного законодавства у цій сфері та формулювання на підставі нього пропозицій щодо удосконалення кримінальної відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про кримінальне правопорушення.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення нашої мети вважаємо за потрібне дослідити кримінальне законодавство англо-американської правової сім'ї (США, Австралія), романо-германської (континентальної) сім'ї права (Франція, ФРН та низка інших європейських держав), а також законодавство колишніх республік СРСР. Найбільшу увагу приділено законодавству країн континентальної сім'ї права, оскільки національне кримінальне право є типовою системою у межах зазначеної правової сім'ї, що обумовлено історичними особливостями його формування. Необхідно відзначити, що як у європейських державах, так і в США кримінальне законодавство про відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення розроблено досить добре.

У Сполучених Штатах Америки відсутній федеральний кримінальний кодекс. Його норми розкидані в розділах Зводу законів США і мають дуже вузьку сферу застосування. Кожен штат має своє кодифіковане кримінальне законодавство, яке відрізняється одне від одного. Водночас у США прийнято Зразковий кримінальний кодекс [1], що є модельним нормативно-правовим актом для кримінального законодавства штатів, який суттєво впливає на побудову систем Особливої частини кримінальних кодексів цієї федеративної держави. Зразковий КК США містить кілька статей, що передбачають відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину. Так, найбільш подібна за змістом до ст. 383 КК України, є ст. 241.5. Зразкового КК США «Неправдиві повідомлення правоохоронним органам». Американське кримінальне право диференціює відповідальність за «Неправдиве звинувачення іншої особи» таким чином: «Особа, яка свідомо надає неправдиву інформацію будь-якому співробітнику правоохоронних органів з метою звинуватити іншу особу, вчиняє проступок» – п. 1 ст. 241.5. Зразкового КК США (місдімінор¹); «Особа вчиняє дрібний проступок, якщо вона: а) повідомляє правоохоронним органам про правопорушення або

¹ Місдімінор (misdemeanour) в англійському праві – це категорія менш тяжких кримінальних правопорушень, що займає проміжне положення між фелоніями (felony) (тяжкими кримінальними правопорушеннями) та адміністративними правопорушеннями. Місдімінори характеризуються меншим ступенем небезпеки, часто караються тюремним ув'язненням строком менше одного року або штрафом.

інший інцидент, що стосується їхньої компетенції, знаючи, що його не було; b) вдає, що надає таким органам влади інформацію щодо правопорушення або інциденту, коли знає, що не має жодної інформації щодо такого правопорушення або інциденту» – п. 2 ст. 241.5. Зразкового КК США [1]. Крім цього у диспозиції ст. 241.5. Зразкового КК США, так само як і в ст. 383 КК України конкретизовано адресат неправдивого повідомлення – правоохоронний орган. Привертає увагу особливість п. 2 ст. 241.5. Зразкового КК США щодо неправдивого повідомлення, яке передбачає не лише правопорушення, а й «інший інцидент». Водночас ст. 241.3. Зразкового КК США, передбачає кримінальну відповідальність за «фальсифікація фактів без присяги перед органами влади». Так, у п. 1 ст. 241.3. Зразкового КК США зазначено «Особа вчиняє проступок, якщо з метою введення в оману державного службовця під час виконання ним службових обов'язків вона: а) робить будь-яку письмову неправдиву заяву, яку він не вважає правдивою; b) навмисно створює хибне враження у письмовій заяві про отримання будь-якої грошової чи іншої вигоди, опускаючи інформацію, необхідну для запобігання оманливим заявам у ній; c) подає або пропонує посилатися на будь-які письмові матеріали, які, як йому відомо, є підробленими, зміненіми або іншим чином не мають автентичності; d) надає або пропонує посилатись на будь-який зразок, екземпляр, карту, межовий знак чи інший об'єкт, про який він знає, що він є підробленим» [1].

У п. 2 ст. 241.3. Зразкового КК США є важливе доповнення, відповідно до якого «Особа вчиняє дрібний проступок, якщо вона робить письмову неправдиву заяву, яку вона не вважає правдивою, у формі або відповідно до форми, що містить повідомлення, дозволене законом, про те, що неправдиві заяви, зроблені в ній, є покаранням» [1].

Важливою особливістю американського кримінально-правового регулювання є встановлення кримінальної відповідальності обвинуваченого та підсудного за неправдиві свідчення. Якщо в українській кримінально-правовій теорії та на практиці це питання є дискусійним, то у кримінальному праві США воно знайшло чітке та однозначне рішення. В американському кримінальному праві існує оригінальний інститут «Суперечливі заяви» підсудного, передбачений п. 5 ст. 241.1. Зразкового КК США: «Якщо відповідач зробив суперечливі заяви під присягою або еквівалентним підтвердженням, обидва з яких були зроблені протягом строку давності, обвинувачення може продовжити, виклавши суперечливі заяви в одному пункті звинувачення, стверджуючи, як альтернативу, що одна з них була хибною і відповідач не вірив їй. У такому випадку обвинуваченню не потрібно доводити, яка з них була хибною, а лише те, що одна з них була хибною і відповідач не вважав її правдивою» [1].

Досить ґрунтовне кримінально-правове регулювання відповідальності за неправдиве повідомлення (заяву) характерно і для ряду штатів США. Як приклад можна розглянути Кримінальний кодекс штату Техас [2], оскільки багато інститутів кримінального права в цьому Кодексі врегульовано більш повно та ретельно, ніж у багатьох інших кодексах штатів США. У розділі 37 «Кривосвідчення та інші фальсифікації» КК штату Техас ст. 37.08. «Неправдиве повідомлення співробітнику правоохоронних органів, федеральному спеціальному слідчому, співробітнику правоохоронних органів, співробітнику виправної установи або тюремнику», тлумачиться як усвідомлена дача неправдивих показань, які мають істотне значення для кримінального розслідування з наміром ввести в оману співробітника правоохоронних органів або федерального спеціального слідчого, який проводить розслідування. Тим самим можна виділити такі суттєві ознаки свідомо неправдивого повідомлення: 1) повідомлення хибної інформації у вигляді показань; 2) хибна інформація має бути пов'язана з кримінальним розслідуванням, тобто із злочином. Основною перевагою даної правової норми є чітка вказівка адресата неправдивого повідомлення: «співробітник правоохоронного органу, уповноважений таким органом проводити розслідування, і про якого відомо учаснику справи, що цей працівник проводить відповідне розслідування, або працівник виправної установи або тюрми» [2].

Цікавою особливістю кримінального законодавства штату Техас про відповідальність за свідомо неправдиве повідомлення є те, що законом передбачено окремий склад злочину – ст. 37.081. «Неправдиве повідомлення про зникнення дитини або зниклу безвісти особу» [2]. Цією нормою КК штату Техас вигідно відрізняються від аналогічної правової норми національного законодавства України. Хоча в цьому випадку неправдиве повідомлення не завжди пов'язане з неправдивим повідомленням про вчинення злочину, проте дії винної особи несуть у собі не меншу суспільну небезпеку, у зв'язку з чим встановлення кримінальної відповідальності за такі дії спеціальною правовою нормою є цілком виправданим і відповідає сучасним життєвим реаліям.

Проведений аналіз американського кримінального законодавства показує, що питання кримінально-правового регулювання відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення законодавцем як на рівні федерації, так і на рівні штатів приділено достатньо уваги. Хоча кримінальна відповідальність передбачена декількома нормами закону, у кожній нормі дається розгорнутий і чіткий опис ознак складу злочинів, що, безсумнівно, полегшує роботу правоохоронних органів.

У федеральному кримінальному законодавстві Австралії – представника англосаксонської правової сім'ї – відповідальність за завідомо неправдиву або оманливу інформацію передбачена лише однією ст. 137.1 КК Австралії 1995 р. [3]. На відміну від американського і українського кримінального права, диспозиція цієї норми дає найзагальніші ознаки складу злочину. Під таким злочином розуміється передача інформації іншій особі «зі знанням того, що дана інформація помилкова або вводить в оману, або ігнорує будь-яке питання або предмет, без якого дана інформація вводить в оману» [3]. У разі недосконалості правового регулювання, тобто відсутність у тексті закону чітких ознак «даної інформації» (предмета хибної неправдивої інформації) можна пояснити недостатньою уніфікацією федерального кримінального права Австралії і переважанням прецедентного та статутного права. Згідно з австралійським КК адресатом завідомо неправдивої оманливої інформації можуть бути юридичні особи Австралійського Союзу; особи, які здійснюють повноваження на основі або у зв'язку з федеральним законодавством, при цьому інформація повинна передаватися з дотриманням чи передбачуваним дотриманням норм федерального законодавства [3]. Таким чином, істотним недоліком австралійського законодавства є те, що перелік адресатів свідомо неправдивої оманливої інформації хоч і перерахований у законі, але недостатньо конкретний. Як і в американському праві, кримінальна відповідальність за свідому неправдиву інформацію за КК Австралії настає тільки у випадку, якщо винна особа була попереджена про те, що «надання неправдивої або такої, що вводить в оману інформації є серйозним злочином» [3].

У законодавстві більшості країн континентальної системи права кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину регламентовано досить вдало.

У переважній більшості кримінальних кодексів країн Європи це діяння визнається як «неправдиве звинувачення» або «неправдива підозра» (ФРН, Австрія, Норвегія, Фінляндія). Також зустрічаються такі визначення як «симуляція злочину» (ст. 457 КК Іспанії) та «введення в оману правосуддя» (ст. 304 КК Швейцарії). Істотною особливістю конструкції складів даних злочинів у Європі є те, що злочинним визнається не тільки неправдиве повідомлення про скоєння злочину, але й неправдиве повідомлення про скоєння адміністративного правопорушення або дисциплінарного проступку (наприклад, неправдива підозра «у порушенні посадових чи професійних обов'язків» згідно з ч.1 ст. 297 КК Австрії) [4]. При характеристиці об'єктивної сторони даного діяння слід зазначити, що у всіх кримінальних кодексах країн Європи завідомо неправдиве повідомлення (донос) про вчинення злочину диференціюється на неправдиве обвинувачення (підозру) іншої невинної особи і на заяву про неіснуючий злочин (без вказівки на конкретну особу), й у зв'язку з цим ознаки складів злочинів сформульовані у різних нормах законодавства. За неправдиве обвинувачення іншої особи передбачено суворіше покарання (як правило, позбавлення волі на тривалий термін), ніж за заяву про неіснуючий злочин (штраф або короткострокове позбавлення волі). Цим підкреслюється підвищена суспільна небезпека неправдивого обвинувачення як злочину, що посягає не лише на інтереси правосуддя, а й на інтереси особи, і прагнення закордонного законодавця надійніше захистити особу від необґрунтованого кримінального переслідування.

У КК ФРН, як і в Зразковому кримінальному кодексі США, передбачена відповідальність за неправдиве повідомлення про вчинення злочину щодо конкретної особи (ст. 164 «Неправдиве звинувачення») і неправдиве повідомлення про неіснуючий злочин (ст. 145d «Неправдиве повідомлення про злочин») [5]. У цих нормах прямо вказані адресати завідомо неправдивого повідомлення про злочин: орган державної влади або установа, відповідальна за отримання повідомлень.

Найбільш докладна регламентація ознак завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину міститься у Кримінальному кодексі Франції 1992 р. – ст. 226-10 «Про неправдиве звинувачення» [6]. Діяння у цій нормі формулюється як звинувачення, здійснене у будь-який спосіб і спрямоване проти певної особи, у діянні, здатному спричинити судові, адміністративні чи дисциплінарні санкції, якщо обвинувачеві відомо, що звинувачення повністю чи частково неправильне [6]. Безперечною перевагою даної норми КК Франції є наявність вичерпного переліку адресатів неправдивого звинувачення – це судовий, адміністративний чи судовий поліцейський співробітник, або орган, що має повноваження діяти на його підставі або передавати його компетентному органу, або ієрархічному начальству чи роботодавцю особи, щодо якої зроблено донос. Істотною особливістю ст. 226-10 КК Франції є те, що неправдивість повідомленого факту обов'язково впливає з остаточного рішення про виправдання, звільнення або звільнення з посади, в якому проголошується, що дія не була скоєна або що вона не може бути пов'язана з особою, яку викривають.

На відміну від подібних норм більшості європейських держав ст. 222 КК Норвегії «Неправдиве звинувачення» передбачає кримінальну відповідальність не лише за надання особою неправдивої інформації судам, поліції чи іншому органу державної влади, а й за фабрикування доказів або інші дії, які створюють неправдиві підстави для кримінальної відповідальності та таким чином призводять до пред'явлення обвинувачення або засудження особи [7]. Таким чином, за КК Норвегії

об'єктивною стороною неправдивого звинувачення охоплюється не лише повідомлення неправдивої інформації про факт скоєння злочину, а й фальсифікація чи знищення доказів, що свідчать про невинуватість конкретної особи. Відповідно до ст. 226 КК Норвегії «Обов'язок надавати інформацію про неправомірне обвинувачення або засудження» кримінальній відповідальності за неправомірне обвинувачення підлягає навіть особа, яка замовчує або сприяє замовченню фактів, які доводять, що обвинувачений або засуджений за скоєння злочину не винен [7]. У цьому полягає суттєва відмінність норвезького кримінально-правового регулювання від українського. Відповідно до ст. 372 КК України суб'єктом кримінальної відповідальності за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, за штучне створення доказів або іншу фальсифікацію доказів у кримінальній справі, у тому числі доказів невинуватості, може бути тільки спеціальний суб'єкт, це слідчий (п.17 ч.1 ст. 3 КПК), або прокурор (п. 15 ч. 1 ст. 3 КПК), або інша уповноважена на те законом (ст. ст. 276–278 КПК) особа (наприклад, дізнавач – ст. 40-1 КПК).

В КК Фінляндії кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий донос регламентовано в окремому розділі 26 «Помилкове та недоведене звинувачення» [8]. Важлива особливість фінського законодавства полягає в тому, що КК передбачає неправдиве звинувачення у власному розумінні (статті 1, 3, 4 глави 26) та непряме неправдиве звинувачення (ст. 2 глави 26), а також не завідомо неправдиве звинувачення [8]. Неправдиве звинувачення у власному розумінні може бути здійснене двома способами: 1) перед судом або іншим органом влади когось звинувачують у скоєнні злочину; 2) потерпілому, прокурору чи кримінальній поліції повідомляють про скоєння злочинного діяння [8]. Завідомо неправдиве звинувачення передбачає, що відбулося притягнення обвинуваченого до кримінальної відповідальності. Якщо особа, яка зробила повідомлення, у цьому випадку підтверджує його доказами, які є правдоподібними, вона звільняється від кримінальної відповідальності.

Переважає більшість європейських кримінальних кодексів не містить спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності у разі дійового каяття особи, яка завідомо неправдиво повідомила про вчинення злочину. Тільки в КК Австрії передбачені умови звільнення від кримінальної відповідальності як при вчиненні неправдивого обвинувачення, так і при вчиненні завідомо неправдивого повідомлення про злочин. Відповідно до ч. 2 ст. 297 КК Австрії при вчиненні неправдивого обвинувачення особа не підлягає кримінальній відповідальності, якщо вона «добровільно усуває ризик офіційного переслідування до того, як орган влади вжив будь-яких заходів для переслідування підозрюваного» [4]. Відповідно до ч. 2 § 298 КК Австрії звільняється від кримінальної відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину особа, «яка добровільно призводить до того, що діяння не призводить до офіційного розслідування» [4].

Подальший аналіз законодавства колишніх республік СРСР засвідчує, що воно суттєво поступається європейському та американському законодавству у частині детального та розгорнутого опису ознак складу завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину у правових нормах.

У всіх кримінальних кодексах ці норми перебувають у розділах і главах про злочини проти правосуддя чи судової влади. У КК Вірменії, Азербайджану, Таджикистану, Туркменістану, злочини проти правосуддя об'єднані в розділах «Злочини проти державної влади». Необхідно відзначити, що низка кримінальних кодексів (Україна, Білорусь, Грузія, Молдова, Естонія, Латвія) виділяють злочини проти судової влади в окремий розділ (главу), поряд із злочинами проти державної влади, надаючи інтересам правосуддя статус родового об'єкта злочину і тим самим підкреслюючи важливість охоронюваних у рамках вказаного об'єкта суспільних відносин. Найбільш яскраво це прагнення законодавця простежується в КК Грузії, де до розділу «Злочини проти держави» (родовий об'єкт) включені злочини проти основ конституційного ладу та безпеки Грузії, службові злочини, тероризм, злочини проти порядку управління (видові об'єкти), а злочини проти судової влади виділені в окремий розділ. При цьому розділ «Злочини проти судової влади» включає ряд розділів, виділених за видовим об'єктом злочинів, у тому числі і главу 42 «Злочини проти процесуального порядку добування доказів», в якій розташована ст. 373 КК Грузії «Неправдивий донос про скоєння злочину» [9, с. 229–230]. Решта КК колишніх республік СРСР не передбачають більш специфічне об'єднання норм, що посягають на подібні суспільні відносини у сфері правосуддя, в межах одного розділу чи глави.

У всіх КК колишніх республік СРСР об'єктивна сторона завідомо неправдивого повідомлення характеризується неправдивим повідомленням про скоєння тільки злочину. Форма неправдивого повідомлення (тобто спосіб передачі) на кваліфікацію злочину не впливає. Диспозиції норм про відповідальність за даний злочин у всіх КК містять словосполучення «завідомо неправдиве», що вказує на умисну форму вини. Норми більшості кодексів містять схожі з КК України кваліфікуючі ознаки злочину: «...обвинувачення особи у тяжкому чи особливо тяжкому злочині або із штучним створення доказів обвинувачення, а також вчинені з корисливих мотивів» [10].

Разом з тим, у правовому регулюванні відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про злочин є і суттєві відмінності. У нормах більшості КК адресати завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину не вказані, що є явним недоліком законодавчої регламентації. Винятком є КК України та Молдови. Відповідно до ст. 383 КК України завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення має бути зроблено органу, уповноваженому здійснювати кримінальне переслідування: суду, прокурору, слідчому, дізнавачу або органу досудового розслідування. Найбільш вдалою є редакція ст. 311 КК Республіки Молдова, де як адресати завідомо неправдивого доносу зазначені орган або посадова особа, які мають право порушити кримінальне переслідування [11]. Метою завідомо неправдивого повідомлення для переважної більшості КК не є ознакою основного складу злочину. Також диспозиції норм практично всіх КК сформульовані таким чином, що склад злочину охоплює як неправдиве звинувачення іншої невинуватої особи, так і заяву про неіснуючий злочин (без вказівки на конкретну особу). Виняток тут становлять КК Латвійської Республіки та Молдови. Відповідно до ст. 173 КК Латвійської Республіки свідомо неправдивий донос може бути скоєний лише з метою порушення кримінальної справи проти будь-якої особи [12]. Аналогічне формулювання містить і диспозиція ст. 311 КК Республіки Молдова: «з метою звинувачення когось у скоєнні злочину або свідомо неправдива скарга на скоєння злочину» [11].

Важливо, що ступінь суспільної небезпеки завідомо неправдивого повідомлення (доносу) по-різному враховано в законодавстві різних країн при конструюванні кваліфікуючих ознак неправдивого повідомлення (доносу). Так, у нормах більшості вказаних КК передбачені кваліфікуючі ознаки, що стосуються суб'єктивної сторони злочину: мотив – скоєння злочину з корисливих спонукань (Україна, Білорусь, Казахстан, Узбекистан, Молдова, Вірменія, Таджикистан), і мета – скоєння злочину з корисливою метою (Туркменістан, Латвія). У даному випадку законодавцем цілком обґрунтовано враховано, що незмінність мотивації злочинця, його бажання незаконно збагатитися шляхом завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину (доносу) істотно збільшує рівень суспільної небезпеки злочину.

У законодавстві ряду країн колишнього СРСР передбачені особливо кваліфікаційні ознаки завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину (донос). Так, частина 4 ст. 419 КК Республіки Казахстан передбачає підвищену відповідальність за завідомо неправдивий донос, скоєний на користь злочинної групи [13]. Кримінальний Кодекс Республіки Таджикистан виділяє дві особливо кваліфікуючі ознаки злочину: завідомо неправдивий донос, скоєний щодо прокурора, слідчого чи особи, яка здійснює дізнання (п. «а» ч. 3 ст. 346 КК), або що спричинив тяжкі наслідки (п. «б» ч. 3 ст. 346 КК) [14]. Тяжкі наслідки завідомо неправдивого доносу як особливо кваліфікуючі ознаки передбачені і в ч.3 ст. 237 КК Узбекистану [15].

Санкції в основних складах завідомо неправдивого повідомлення про злочин представлені в основному покараннями, не пов'язаними з позбавленням волі: штрафом, виправними роботами, обов'язковими (примусовими) роботами. Також за даний злочин можуть бути застосовані покарання у вигляді арешту та позбавлення волі на строк до 3 років. У кваліфікованому та особливо кваліфікованому складі застосовується лише покарання у вигляді позбавлення волі строком, що не перевищує 7 років для кваліфікованих складів, 8 років для особливо кваліфікованих складів.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що у законодавстві більшості країн колишнього СРСР ознаки основного складу завідомо неправдивого повідомлення (доносу) про вчинення злочину перераховані в правових нормах недостатньо чітко і докладно, що може призвести до неоднозначного тлумачення та застосування цих норм. Крім того, істотним недоліком правового регулювання є те, що кримінальні кодекси цих держав не передбачають диференціацію завідомо неправдивого повідомлення (доносу) про вчинення злочину на два різні склади злочину: неправдиве обвинувачення (підозра) іншої невинної особи та на заяву про неіснуючий злочин (без вказівки на конкретну особу), у зв'язку з чим ознаки злочину сформульовані в одній нормі закону. Тим самим не використовується весь потенціал кримінально-правових засобів для забезпечення належної охорони особи від необґрунтованого кримінального переслідування та призначення винним справедливого покарання.

Висновки. На підставі викладеного пропонуємо наступні висновки:

Дослідження й аналіз досвіду зарубіжних країн свідчать про різноманітність підходів до кваліфікації протиправного діяння – завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину. Цілком справедливою і такою, що заслуговує на увагу суб'єктів права законодавчої ініціативи в Україні є позиція зарубіжного законодавця про криміналізацію самообмови. Хоча в більшій частині КК країн Європи самообмова розглядається як різновид завідомо неправдивого повідомлення про злочин (Швейцарія, Іспанія, Норвегія, Туреччина). Проте, вважаємо, найбільш правильною є думка, що розглядає самообмову як близьке, суміжне неправдивому повідомленню про вчинення кримінального правопорушення, але не тотожний злочин.

Вважаємо, що актуальним для національного законодавства є встановлення більш суворої відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення щодо представників влади, як це передбачено, наприклад, у КК Республіки Таджикистан.

Використання зазначених висновків і пропозицій має сприяти досягненню цілей сталого розвитку України та є методологічним підґрунтям для подальших досліджень в зазначеній темі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Model Penal Code of the United States. URL: <https://www.law.upenn.edu/faculty/paul-robinson/clrgcodes/MPC.html>.
2. Texas Penal Code. URL: <https://codes.findlaw.com/tx/penal-code/>.
3. CriminalCodeAct1995(Cth). URL: <https://www.ato.gov.au/law/view/document?docid=PAC/19950012/Sch-137.1>.
4. Strafgesetzbuch (StGB) Österreich: konsolidierte Fassung vom 10.01.2026. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002296>.
5. Strafgesetzbuch (StGB) Deutschland. URL: <https://dejure.org/gesetze/StGB>.
6. Codepenal(France). URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070719.
7. Norges straffelov. URL: <https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2005-05-20-28>.
8. Rikoslaki (Criminal Code of Finland). URL: <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/1889/39>.
9. Кримінальний кодекс Грузії: пер. з груз. / за заг. ред. О.В. Коротюка. Київ: ОБК, 2021. 254 с.
10. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
11. Кримінальний кодекс Республіки Молдова. URL: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30394923.
12. Krimināllikums (Criminal Code of Latvia). URL: <https://likumi.lv/ta/id/318953-latvijas-kriminalkodekss>.
13. Кримінальний кодекс Республіки Казахстан. URL: https://prg.kz/document/?doc_id=31575252.
14. Кримінальний кодекс Республіки Таджикистан. URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/taj197648.pdf>.
15. Кримінальний кодекс Республіки Узбекистан. URL: <https://www.lex.uz/acts/111457>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 5.01.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 26.01.2026
Дата публікації: 2.02.2026

© Сийплові М.В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0